

e-ISSN: 2980-2628 | www.jomiss.com.tr

CİLT 2, SAYI 2, Aralık 2024 | VOLUME 2, ISSUE 2, December 2024

Atıf Bilgisi | Reference Information

Ahmet Yadi, "II. Abdülhamid Döneminde Dobruca Göçmenlerinin Emlakı Meselesi", *JOMISS*, C. 2, S. 2, Aralık 2024, s. 106-123.

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Research Article

DOI No: 10.29329/jomiss.2024.1088.2

Geliş Tarihi | Received Date

5 Kasım 2024 | 5 November 2024

Kabul Tarihi | Accepted Date

12 Aralık 2024 | 12 December 2024

II. Abdülhamid Döneminde Dobruca Göçmenlerinin Emlakı Meselesi*

The Issue of the Property of Dobruja Immigrants in the Period of Abdulhamid II.

 Ahmet YADI*

Özet

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'yla birlikte Romanya bağımsızlık kazandı. Harp esnasında ve sonrasında Dobruca bölgesindeki Müslümanlar göç etmek zorunda kaldı. Geride kalanlar ise çeşitli baskılara maruz kalmaktaydılar. Osmanlı Devleti Müslümanların sorunlarıyla yakından ilgilenmek adına Bükreşe elçi ataması yaptı. Osmanlı Devleti ile Romanya arasındaki diplomatik müzakerelere konu olan en önemli göçmen sorunlarından biri emlak meselesiydi. Osmanlı Devleti göçmen emlakları için değeri olan miktarı isterken Romanya tarafı ise emlak işini değerinden daha düşük bir fiyata halletmek için çaba sarf etmiştir. İki devletin diplomatları konu üzerinde uzun yıllar müzakerelerde bulunmuş ise de istenilen sonuç elde edilememiştir. Her defasında Romanya hükümeti Osmanlı yetkililerini oyalayarak işi sürüncemede bırakmıştır. Netice itibarıyla II. Abdülhamid döneminde çözülemeyen mesele V. Mehmed Reşad zamanında da gündemde kalmıştır. Bu çalışmada 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında ve sonrasında çeşitli baskılarla Dobruca bölgesini terk etmek zorunda kalmış göçmenlerin emlak meselesi ele alınmıştır. Çalışmada Sultan II. Abdülhamid döneminde Dobruca emlakı meselesini çözmek için Romanya ile kurulan diplomatik ilişkiler ve süreçte yaşananlar Osmanlı Arşiv vesikaları ışığında ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Romanya, Dobruca, Göçmen, Emlak.

Abstract

Within the obligations of the Treaty of Berlin, which was signed after the Ottoman-Russo War of 1877-1878, Romania gained independence. During and after the war, Muslims were forced emigrate from Dobruja region. Later subjected to variegating oppressions. The Ottoman Empire, consequently, appointed an ambassador to Bucharest in order to take surveil the predicaments confronted by Muslims. One of the most significant predicaments of forced displacement in terms of diplomatic negotiations between the Ottoman Empire and Romania was the issue of proprietary rights. While the Ottoman Empire demanded the restitution of the confiscated possessions amount of the immigrant from Romania, the Romanian state endeavoured to underdeliver the expenses. The diplomats of the two states negotiated on the issue for many years, but the desired result could not be achieved. Each time, the Romanian government delayed the Ottoman authorities and left the matter in limbo. As a result, the issue would not be resolved during the reign of Abdulhamid II and continued through the reign of Mehmed V Reshad. In this study, the proprietary issue of the people whom immigrated from Dobruja region due to various pressures during and after the Ottoman-Russo War of 1877-1878 is discussed. The aim is to disclose the diplomatic relations established with Romania in order to solve the Dobruja property issue during the reign of Abdulhamid II and analyse the Ottoman perspective coded in archive documents.

Keywords: Ottoman Empire, Romania, Dobruja, Immigrant, Property.

* * Bu çalışma; *Ahmet Yadi, II. Abdülhamid Döneminde Balkanlarda Diploması ve Göç*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2022 isimli doktora tezinden türetilmiştir.

• Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ahmet.yadi@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0405-3535, Türkiye.

Giriş

Osmanlı Devleti 1354 yılında Gelibolu üzerinden Balkan Yarımadası'na geçerek 1361'de Edirne'yi fethettikten sonra üç küçük Bulgar krallığı ile birlikte diğer feodal devletleri yıkıp Balkanları süratle ele geçirmiştir.¹ Fetihler sonrasında İslamlaşma ve Anadolu'dan göç sonucu Balkanlarda Müslüman nüfus giderek artmıştır. Müslüman nüfusun asıl artışı XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir. Din değiştirmenin yanında bu yüzyılda bölgeye çok sayıda Türk aşireti yerleştirilmiştir. Ancak yüzyıllar boyunca buldukları bölgeleri şenlendiren ve yurt edinen Müslümanlar değişen koşullar ve kaybedilen topraklar neticesinde zamanla yerlerini yurtlarını bırakmak zorunda kalmıştır.²

XVI. yüzyıldan sonra Avrupa o dönem yeni keşfedilmiş olan Amerika'ya göç verirken Osmanlı Devleti, göç alan bir ülke haline gelmiştir.³ Kitlesele olarak ilk göç Kırım'ın elden çıktığı dönemde gerçekleşmiştir.⁴ 1783'te Rusya, Kırım'ı ilhak edince General Potemkin 70.000 Rus köylüsünü Kırım'a yerleştirmiştir. Bu Rus köylülerine Kırım'da arazi sahibi olma hakkı tanındı. Müslümanlara ait birçok arazi ve emlak bunlara verildi. Bunun üzerine Osmanlı topraklarına kitlele halinde göçler başladı ki⁵ bu nüfus hareketi ilk büyük ölçekli Müslüman göçüdür.⁶ 1783'te başlayan göç dalgasını 1802-1803, 1812-1813 ve 1828-1829 yıllarındaki büyük göç dalgaları takip etmiştir.⁷

Toprak kayıplarıyla birlikte devletlerarasında göç ve göçmenler üzerine diplomatik görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Birçok antlaşma metninde göç edecek olanlarla ilgili maddeler bulunmaktaydı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 16. maddesinin 5. bendinde göç etmek isteyen ailelerin bir yıl içinde mallarını satıp başka yerlere gidebilecekleri ifade edilmiştir. 1791 Zıştovi, 1792 Yaş, 1812 Bükreş ve 1829 Edirne Antlaşmalarında da göç edeceklerle ilgili maddeler mevcuttur.⁸ Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 1832'de Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a bıraktığı arazide ikamet eden Müslümanlara gayrimenkulleriyle ilgili meseleleri halledebilmeleri için 18 ay süre tanındı. Bu süre zarfında göç edecekler emlak ve arazilerini istediği gibi satabilecek, Yunan yetkililer de bunlara kolaylık sağlayacaktı.⁹ Daha sonra göçmen emlakı meselesi ile ilgili iki ülke arasında diplomatik görüşmelere başlandı. Göçmenlerin hak ve hukuklarını korumak için Şekip Efendi görevlendirildi. Ancak Yunanistan memurları, Şekip Efendi'nin çalışmalarını engellemeye çalıştı. Bu durum önlenemeyince Batılı devletlere müracaatta bulunmak kaçınılmaz hale geldi. Yapılan diplomatik girişimler sonuç verdi ve Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında göçmenlerin emlakı üzerine bir protokol imzalandı.¹⁰ Ancak protokol imzalanmasına rağmen istenilen sonuç yine elde edilemediğinden bu konudaki görüşmeler uzun yıllar devam etmiştir.

- 1 Kemal H. Karpat, "Balkanlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 5, İstanbul 1992, s. 29.
- 2 Halil İnalçık, "Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 1/1, 2012, s. 9; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi (Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus)*, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2019, s. 47.
- 3 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev. Bahar Tırnakçı, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 13.
- 4 Süleyman Erkan, "XIX Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri İskan Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 613.
- 5 Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966, s. 32-33.
- 6 Ahmet Akgündüz, "Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler 1783-1922", *Toplum ve Bilim*, S. 80, Bahar 1999, s. 145.
- 7 Kemal Yakut, "Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğu'na Göçleri (1783-1922)", *Türkiye'nin Göç Tarihi (14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 122.
- 8 Mehmet Hacısalihoğlu, "Negotiations and Agreements for Population Transfers in the Balkans from the Beginning of the 19th Century until the Balkan Wars of 1912-1913", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year 1, Issue 1, Fall 2018, s. 34-40.
- 9 Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s. 80, 87; Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 37-39.
- 10 Ali Fuat Öreñç, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babiâli Kültür Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 268-269.

1860'lardan sonra gittikçe artan milliyetçi hareketler Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan Hristiyanlarını birleştirmeyi amaçlayan faaliyetlere yansdı. 1875 Bulgar isyanı, 1876'daki Sırbistan ve Karadağ Savaşı ve sonrasında Bosna-Hersek ve Girit'teki ayaklanmalarda milliyetçi düşünceler etkili olmuştur.¹¹ Neticede 93 Harbi sonunda Osmanlı Devleti Balkanlarda ve doğuda toprak kayıplarıyla karşı karşıya kaldı ve bundan dolayı büyük göç dalgaları meydana geldi.¹² Kaybedilen topraklarda yaşayan Müslümanlar ve göç edenlerin emlakı diplomatik müzakerelere konu olmuştur. Osmanlı Sultan'ı Müslümanların dini lideri olarak onların hak ve hukuklarını korumaya çalışmıştır.¹³

Romanya'daki Müslümanların Durumu

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Romanya bağımsızlığını kazanmış oldu. Berlin Antlaşması'nın 49. maddesi Osmanlı Devleti ile Romanya arasında karşılıklı diplomatik temsilciliklerin kurulmasıyla ilgilidir.¹⁴ İki ülke arasında diplomatik temsilciliklerin kurulması için özel olarak Azaryan Efendi görevlendirilmiştir.¹⁵ Görüşmeler neticesinde Osmanlı Devleti, Romanya'yı hemen tanımış ve karşılıklı sefir atamalarında bulunulmuştur. Kısa sürede diplomatik ilişkileri kurmaktaki amaç Romanya'daki Müslüman nüfusun haklarını korumak ve ikinci bir devletin aracılığına ihtiyaç duymadan siyasi, sosyal ve ekonomik sorunları doğrudan Romanya hükümeti ile çözmektir.¹⁶ İlk olarak Romanya, büyükelçilik düzeyinde İstanbul'da bir sefaret açmış ve D. Beratianu'yu sefir olarak atamıştır. Daha sonra Babiâli, 1878 yılı sonlarına doğru Bükreş'te orta elçilik düzeyinde bir sefaret açtı. Osmanlı Devleti ilk olarak Aleksandr Karatodori Efendi'yi Bükreş'e sefir olarak atamışsa da Rumen makamlarının Müslüman bir sefirin atanması yönündeki talebi üzerine Süleyman Sabit Bey görevlendirildi.¹⁷ Bu tercih Dobruca'daki Müslüman nüfusun yönetimi için Romanya'daki Osmanlı temsilcisinin arabuluculuğundan yararlanma isteğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Blak Bey dışında Romanya'ya atanan sefirlerin hepsi Müslümanlardan seçilmiştir.¹⁸

Diplomatik temsilciliklerin tesisiyle ilgili müzakerelerin yaşandığı süreçte Bükreş'te bulunan Azaryan Efendi, Romanya'nın Umur-ı Ecnebiye Müdürü Kogalinsano ile yaptığı görüşmede Berlin Antlaşması gereğince Dobruca'daki Müslümanlara iyi davranılacağı, refah ve saadetleri için çalışılacağı sözünü almıştır. Görüşmede ayrıca Dobruca bölgesinde yerli memurlar istihdam edileceği, gönüllü olarak askere gitmek isteyenlerin kabul edileceği, kanunlar ve vergilerin eski usulde uygulanacağı gibi konular üzerinde de karşılıklı fikir alışverişinde bulunulmuştur.¹⁹ Berlin Antlaşması sonrası Dobruca'nın hukukî statüsünün belli olması ve yönetimin Romanya'nın eline geçmesinin ardından Bükreş'e atanan Osmanlı sefiri de Prens I. Carol'a Müslüman ahalinin

11 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 22.

12 Akgündüz, "Osmanlı İmparatorluğu...", s. 145.

13 İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, İş Bankası Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2008, s. 299-300.

14 Osman Köksal, "Elçiye Zeval Olmaz: Osmanlı Devleti'nin Romanya'da Diplomatik Misyon Tesisi ve Örgütü (1878-1900)", *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 84.

15 Zeynep Bostan, *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri: II. Abdülhamid Döneminde Diplomasi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021, s. 138.

16 Mehmet Fatih Sansar, *Bağımsızlıktan Balkan Savaşlarına Osmanlı-Romanya İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2020, s. 51.

17 Ömer Bedir, "Osmanlı İmparatorluğu'yla İlişkileri Bağlamında Voyvodalıklardan Modern Romanya'ya Osmanlı-Romanya Diplomatik İlişkileri", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5/2, 2020, s. 64-65; Cecilia Alina Sava and Mihaela Mehedinti, "The Evolution of the Political and Diplomatic Relations Between Romania and the Ottoman Empire (1878-1912)", in *Le Guerre Balcaniche e la fine del "Secolo Lungo" Atti del convegno di Târgu Mureş (19-20 luglio 2012)*, Ed. Motta, Roma: Edizioni Nuova Cultura, 2013, s. 2; *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 84, 22 Eylül 1878, s. 1.

18 Bostan, *Osmanlı Hariciyesinin...*, s. 141.

19 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Sadâret Hususî (Y. A. HUS)*, 159/64, 16 Ramazan 1295 (13 Eylül 1878).

sorunlarını iletmiştir.²⁰ Daha sonra Dobruca'nın statüsü ile ilgili yeni bir kanunname hazırlamışlardır. Bu kanunnamede Müslümanları ilgilendiren maddeler bulunmaktadır. İlgili maddelerin tercümelemleri Romanya'nın İstanbul Sefiri Beratianu tarafından II. Abdülhamid'e arz edilmiştir. Sunulan kararname metnine göre Dobruca'daki hiçbir millete hukuk dışı muamelede bulunulmayacaktı. Ayrıca dil, din ve eğitimleriyle ilgili konuların güvence altına alındığı Prens I. Carol tarafından Dobruca halkına bildirilmiştir.²¹ Dobruca'daki Müslümanların haklarının Romanya hükümeti tarafından koruma altına alınması Sultan II. Abdülhamid'i memnun etmişti.²² Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen çeşitli baskılardan dolayı bölgeden göçler önlenememiştir. Göç edenlerden kalan yerlere ise Rumenler yerleştirilmiştir.²³

Müslümanlar ilk olarak vatandaşlık sorunu ile karşılaşmışlardır. 11 Nisan 1877 tarihine kadar Osmanlı vatandaşlığında bulunmuş olan Dobrucalılar bağımsızlığın ardından Romanya vatandaşı sayılmıştır.²⁴ Ancak Osmanlı Devleti, Dobruca Müslümanlarının Osmanlı vatandaşı olduğunu ilan edince Romanya buna itiraz etmekte gecikmemiştir. Bu konuda bir antlaşma yapılabileceği yönünde haberler²⁵ yayılmasına rağmen Müslümanların göçü kitleler halinde olmasa da devam etmiştir.²⁶ Göç edenlerin vatandaşlık meselesiyle ilgili bir sorun yaşanmaması için ikametlerinin Osmanlı topraklarında olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bükreş Sefiri Süleyman Bey vatandaşlık meselesi ile ilgili bir antlaşmanın olmamasının işi zora soktuğundan yakınmıştır. Çünkü Dobruca'dan göç edip de işlerini halletmek için geri dönenlerin Rumen vatandaşı sayılması Osmanlı Devleti ile Romanya arasında bazı problemlere neden olmuştur.²⁷ Nitekim Babıâli'nin Dobrucalıların Osmanlı vatandaşı olduğu konusundaki ısrarı devam etmiştir.²⁸ Müslümanların problem yaşadığı bir diğer mesele ise emlak ve arazileri konusudur. Mart 1880'de emlakı belirlemek için Dobruca'da yerel bir komisyon kuruldu. Komisyon daha kolay anlaşılır olması adına tapuları Rumence düzenlemek istiyordu. Bunun için asıl kayıtlara ulaşılması gerekli görülmüştür. Romanya Hariciye Nezareti, Babıâli'den tapuları istemiş, bu konuda iki devlet arasında önemli diplomatik yazışmalar yapılmıştır.²⁹

Dobruca Müslümanlarının göç etmeleri Romanya hükümetini endişelendirmekteydi. Romanya Maarif nazırı Müslümanların göç sebebini memleketlerinden ayrılan akrabalarına ve dini hissiyata bağlamaktaydı. Kendisi Müslümanların şikâyetlerine sebep olan her türlü halin ortadan kaldırılmasının hükümetin görevi olduğunu beyan etmiştir.³⁰ Romanya'nın İstanbul sefiri ile Adalet nazırı 30 Nisan 1897'de Dobruca Müslümanları ile ilgili olarak II. Abdülhamid'in huzuruna çıkmışlardır. Bu görüşmede Dobruca'daki Müslümanlara verilen haklara karşılık Ulahlar için birtakım ayrıcalıklar istenmiştir.³¹ Romanya yönetimi Ulahların hak ve hukuklarını korumak

20 İrsel Abdula, *Türkiye-Romanya Arasında Göç ve Göçmen Meselesi (1878-1940)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 26; BOA, *Yıldız Perakende Elçilik-Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y. PRK. EŞA)*, 1/37, 29 Zilhicce 1295 (24 Aralık 1878).

21 BOA, *Y. PRK. EŞA*, 2/5, 17 Safer 1297 (30 Ocak 1880); *Vakit*, Nr: 1574, 6 Mart 1880, s. 3; Müstecib Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1986, s. 24; Aleksandre Popoviç, *Balkanlarda İslam*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 126.

22 Abdula, *Türkiye-Romanya Arasında...*, s. 19.

23 Cezmi Karasu, "Bağımsızlıktan I. Dünya Savaşına Romanya", *Balkanlar El Kitabı*, C. 1, Karam&Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 518.

24 *Vakit*, Nr: 1647, 21 Mayıs 1880, s. 2-3.

25 Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 631-633.

26 Mahir Aydın, "Doksanüç Savaşı Sonrasında Balkanlar", *Balkanlar ve Göç*, Bursa Kültür A. Ş. Yayınları, Bursa 2013, s. 129.

27 Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri...*, s. 218-219, 381-383, 655-656; *Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası (HR. TH)*, 39/49, 17 Nisan 1881.

28 İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, s. 355.

29 Nilgün İsmail, "Some Aspects of Social and Economic Life of Turkish Community Northern Dobruja During Abdulhamid II", *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Sosyo-Ekonomik Hayat-Eğitim)*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 153.

30 BOA, *Hariciye Nezâreti İdare (HR. İD)*, 2059/9, 6 Kasım 1894; *Y. A. HUS*, 314/55, 5 Haziran 1312 (4 Aralık 1894).

31 Abdula, *Türkiye-Romanya Arasında...*, s. 19.

için her zaman çaba göstermiştir. Girişimler neticesinde Osmanlı Devleti'nin Ulahları bir millet olarak tanınmasından memnun olan Romanya, İstanbul Sefiri Lahovary vasıtasıyla teşekkürlerini iletmiş ve Romanya'daki Müslümanların dini müesseseleriyle ilgili bazı yeni ayrıcalıklar vermiştir. Nitekim Haziran 1905'te Romanya parlamentosunda Köstence'de cami inşası için 1.000 frank harcanmasına dair karar alınmıştır.³² Ancak diğer taraftan Romanya, Konsolosluk Mukavelesi'nin en önemli konuları arasında yer alan vatandaşların yabancı ülkelerdeki hak ve menfaatlerine dair yükümlülüklerden kaçınmaya çalışmıştır. Romanya hükümetinin bu tutumu da Dobruca bölgesinde yaşayan Müslümanların göç etmesinde etkili olmuştur.³³

Zaman zaman özellikle de 1883-1884 yıllarında Romanya'nın askerlik hizmeti zorunluluğu getirmesi göçün hızlanmasında etkili olmuştur.³⁴ 1883-1887 arasında 813, 1891-1892 tarihlerinde 2.977, 1894'te 370 ve 1897-1898 tarihlerinde 266 kişi Osmanlı topraklarına bu sebeple göç etmiştir.³⁵ Romanya'daki Müslümanlara yapılan baskılarla ilgili Osmanlı Arşivi kayıtlarındaki belge sayısı diğer Balkan devletlerine göre azdır. Köstence'de çıkan Şark gazetesinde Bulgaristan'daki Müslümanlara yapılan kötü muamelelere karşın Romanya'daki Müslümanlara iyi davranıldığından bahsedilmiştir. Ancak Romanya'nın Dobruca'yı Rumenleştirme politikası kapsamında buraya Ulahları iskân etmesi birçok Müslüman'ın göç etmesini beraberinde getirmiştir.³⁶ Romanya'daki Müslümanlar konusunda iki ülke arasında diplomatik temaslar II. Abdülhamid dönemi sonrasında da sürdürülmüştür. Kesintili temaslara rağmen yoğun olmamakla birlikte göç süreci devam etmiştir.³⁷

Dobruca Emlakı Meselesi

Berlin Antlaşması ile Dobruca'nın kuzeyi Romanya'ya, güneyi ise Bulgaristan Eمارeti'ne bırakılmıştı. O dönemde Kuzey Dobruca'nın %65'ini Müslümanlar oluşturmaktaydı. Romanya, bölgedeki Müslümanlara çeşitli baskılar yaparak göçe zorlamıştır. Toprak mülkiyetleri ellerinden çıkan Müslümanlar, 1899'daki kıtlığın da etkisiyle kitleler halinde Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir.³⁸ Dobruca'dan göç eden Müslümanlara ait arazi miktarının 400.000 dönüm olduğu Osmanlı Devleti tarafından resmi olarak açıklanmıştı. Bu, Müslümanların 1878'den sonra el değiştiren topraklarının miktarıydı.³⁹ Müstecib Ülküsal, göçlerden dolayı Köstence sancağında 14.300, Tulça sancağında 5.600 olmak üzere toplam 19.900 hektar arazinin kaybedildiğini ifade etmektedir. Ülküsal ayrıca tapusuz ve belgesiz toprakların toplamının ise 700.000 hektar olduğu, bunların hepsinin Romanya yönetimine geçtiği ve yavaş yavaş Rumen göçmenlere dağıtıldığından bahsetmektedir.⁴⁰ Berlin Antlaşması ile göçmenlerin emlakları güvence altına alınmasına rağmen göçmen emlakı meselesi iki ülke arasında uzun yıllar diplomatik bir sorun olarak gündemde kalmıştır.

Berlin Antlaşması'nın imzalanmasının ardından 1879 yılı sonlarında memleketlerine dönen Dobruca göçmenlerinden bazıları emlaklarının kendilerine teslimi için Romanya hükümetine müracaat etmiştir. Ancak göçmenler evraklarındaki eksiklikten ya da aynı arazi üzerinde birkaç kişinin evraklarıyla hak talebinde bulunmasından dolayı zorluk yaşamıştır. Osmanlı Devleti bu konuda Romanya'ya yardımcı olabilmek adına Dobruca'ya ait emlak defterlerinin Bükreş Sefaretine teslim edilmesi kararını almıştır.⁴¹ Diğer taraftan sayısı tam olarak bilinmeyen ve emlaklarını satmak için

32 *Asır*, Nr: 987, 5 Haziran 1905, s. 2.

33 Ömer Bedir, "Osmanlı İmparatorluğu'yla İlişkileri Bağlamında Voyvodalıklardan Modern Romanya'ya Osmanlı-Romanya Diplomatik İlişkileri", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5/2, 2020, s. 68.

34 Popoviç, *Balkanlarda İslam...*, s. 126.

35 Kemal Yakut, "Osmanlı'nın Sancılı Nüfus Mirası: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Romanya'dan Türkiye'ye Gelen Türk Göçmenleri", *Balkanlarda İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 2011, s. 698-699.

36 Bedir, "Osmanlı İmparatorluğu'yla İlişkileri Bağlamında...", s. 67.

37 Yakut, "Osmanlı'nın Sancılı Nüfus Mirası...", s. 701.

38 Kemal H. Karpat, "Dobruca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 9, İstanbul 1994, s. 484-485.

39 Abdula, *Türkiye-Romanya Arasında...*, s. 20-21.

40 Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, s. 43.

41 BOA, *Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR. TO)*, 295/3, 17 Kasım 1879.

Romanya'ya gitmek isteyen göçmenler Osmanlı Hariciye Nezareti vasıtasıyla taleplerini iletmışlerdir. Bu konuda en önemli girişim Nusret Paşa'nın girişimidir.⁴² Göçmenlerin iskânı için Tuna vilayetinde bulunduğu sırada 20.000 liraya karşılık vilayet komisyon malı olarak görülen emlakın kendi üzerine geçirilmesi önerisinde bulundu. II. Abdülhamid Dobruca'da bulunan emlak ve arazinin sahihsiz bırakılarak Romanya ve Bulgaristan'a terk edilmesinden Osmanlı vatandaşlarından birine verilerek şahsi emlak statüsü kazanması için Nusret Paşa'nın üzerine geçirilmesi emri vermiştir. Tapular, Nusret Paşa'nın üzerine yapıldıktan sonra Romanya'nın İstanbul Sefiri D. Bratianu vasıtasıyla emlak bedeli olarak 130.000 frank Nusret Paşa'ya teklif edilmiştir. Ancak Nusret Paşa, emlaklar için 1.000.000 frank talep etmiştir. Bükreş sefiri, bu mesele ile ilgili diplomatik görüşmelerde bulunmuş, Hariciye nazırına emlakların değerinin 800.000 franktan aşağı olmayacağını söylemiştir.⁴³

Dobruca'daki Müslümanların tapulu arazilerinin satışında Romanya zorluk çıkardığından Babiali, sefaret ve şebenderliklere girişimde bulunmaları yönünde talimat göndermiştir. Romanya'daki Osmanlı Sefiri Süleyman Sabit Bey, bu konuda Başvekil Bratianu ve eski Hariciye Nazırı Kapinyano ile temasta bulunmuştur. Ancak gündemde olan Yahudi meselesi ve Romanya'nın içinde bulunduğu siyasi şartlardan dolayı bu konuda sonuca varılacak bir cevap alınamamıştır. Mösyö Bratianu, Romanya'nın içinde bulunduğu sıkıntıları bertaraf ettikten sonra Dobruca Müslümanlarının sorunlarıyla ilgileneceğini beyan ederek kendisine bir ay süre verilmesini istemiştir. Süleyman Sabit Bey arazi sahiplerinin şikâyetlerinin artması üzerine İstanbul'a verilen bir ay sürenin dolmasının ardından tekrar bu konuyu görüşeceğini bildirmiştir.⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin talebinin hem yaşanan gelişmelerden hem de Tulça Prefesi Mösyö Jorj Kiga'nın ifadelerinden gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Romanyalılar, Dobruca'yı ilhak ettiğinden beri Kiga, Tulça'nın mülki idaresinde bulunmaktaydı. Kiga, bölgenin genel durumunu öğrenmiş ve Osmanlı kanunlarını inceleyerek bir rapor hazırlamıştır. Romanya'nın bu rapor doğrultusunda hareket edeceği düşünülerek Kiga ile bu konu hakkında uzun görüşmeler yapılmıştır. Dobruca'dan göç ederek Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerine yerleşen göçmenler memleketlerine dönmek istemiyordu. Sadece ilişkilerini kesmek için gidip hane, dükkân, bağ, bahçe, bostan gibi emlaklarını başkasına satmak niyetindeydiler. Dobruca göçmenleri çeşitli yalanlarla kandırılıp ellerindeki tapular ucuza alınmıştır. Satılan arazilerin çoğu Yahudilerin eline geçmiş, boş kalan yerlerde köy ve nahiye kurulamamış ve buralardaki halk başka yerlere göç etmiştir. Ancak Osmanlı arazi kanununa göre arazinin daima meskûn ve ekilmiş durumda bulundurulması gerekiyordu. Bundan dolayı Romanya arazi satışlarında güçlük çıkarmıştır. Osmanlı Devleti ise Romanya'nın bu tutumunu değiştirmek için ne yapılabileceği üzerinde durmuştur. Bükreş Sefiri Süleyman Sabit Bey bu konuda Romanya ile antlaşmaya varılması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Dobruca ahalisinin orada kalmak gibi bir niyeti olmadığından memleketlerinden nasıl çekilecekleri hakkında iki devlet arasında bir uzlaşmaya varılması gerekmektedir.⁴⁵

Romanya, Dobruca'nın yönetimini ele aldıktan sonra buraya özel arazi kanunu hazırlamıştır. Bu kanuna göre memleketini terk ederek göç etmiş olanların 3 sene içinde ya kendileri gelerek arazilerini ekmeleri ya da vekilleri aracılığıyla kanuna uygun olarak Romanya hükümetine satmaları zorunlu tutulmuştur. Aksi halde haklarını kaybedeceklerdi. Osmanlı Devleti kanunun belirlediği vaktin darlığından ve başlangıç olarak Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından önceki bir vaktin esas alınmasından dolayı şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine süre uzatılmıştır. Fakat Romanya yönetimi arazilerin vekil yoluyla satılması konusunda zorluk çıkarmaya devam etmiştir. Bu süreçte birçok göçmenin arazisi Romanya hazinesine geçmiştir. 3 sene ekilmeyen arazinin zaptı uygulamasının Osmanlı kanunundan alındığı anlaşılmıştır.⁴⁶ Diplomatik girişimler neticesinde Bükreş Sefareti,

42 Abdula, *Türkiye-Romanya Arasında...*, s. 32, 39.

43 Sansar, *Bağımsızlıktan Balkan Savaşlarına...*, s. 113-114.

44 BOA, *Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Odası (HR. HMŞ. İŞO)*, 163/30, 28 Şaban 1296 (17 Ağustos 1879).

45 BOA, *HR. HMŞ. İŞO*, 163/30, 28 Şaban 1296 (17 Ağustos 1879).

46 BOA, *İrade Hariciye (İ. HR)*, 411/16, 29 Muharrem 1326 (3 Mart 1908); *HR. HMŞ. İŞO*, 194/25, 18 Şaban 1326 (15 Eylül 1908).

bu nizamnameye daha önce 3 sene müddetten dolayı arazileri müsadere edilenlere Romanya hazinesi tarafından tazminat verileceği yönünde madde ekletmeyi başarmıştır. Ancak nizamname yayınlandıktan sonra tazminat meselesine dair bir maddenin koyulmadığı görülmüştür. Bunun üzerine göçmenlerin Osmanlı Devleti'nin bu sorunu diplomasi yoluyla çözmesi yönündeki talepleri artmıştır.⁴⁷

Romanya hükümeti 1884 yılında Dobruca ahalisinin elindeki Osmanlı pasaportlarını toplattır. ⁴⁸ Pasaport meselesinden dolayı göç eden aileler emlak işleri için Romanya'ya döndüğünde bazı sorunlarla karşılaşabileceklerdi. Bunun için hepsinin birden Romanya'ya gitmesine gerek kalmadan işlemlerinin ellerinde onaylı vekâletnameler bulunan vekiller aracılığı ile yürütülmesi kararı alınmış ve bu karar Romanya hükümetine bildirilmiştir. ⁴⁹ Nitekim Osmanlı Devleti, Dobruca emlakı için Alfred Glavany ve Zissiadis'i vekil olarak Romanya'ya göndermiştir. Zikredilen kişiler 1887 yılı sonlarına doğru İstanbul'a gönderdikleri bir yazıda kendilerinin ve Müslüman göçmenlerin Dobruca'daki haklarının Romanya tarafından tanınmadığını bildirmişlerdir. ⁵⁰ Bükreş sefiri konu hakkında bilgi almak için Romanya Emlak nazırı ile görüşmüş ve bu durumun Osmanlı Devleti'ni derinden üzdüğünü ifade etmiştir. Zamanla Zissiadis'in göçmenlerin menfaatini korur gibi görünüş aslında kendi menfaati doğrultusunda hareket ettiği anlaşılmıştır. Bazı göçmenlerin tapularını hile ile elde etmesi üzerine göçmenler kendisini ilgili mercilere şikâyet etmiştir. Romanya da Zissiadis'in şüpheli tavırlarından dolayı Dobruca'daki haklarını tanımamıştır. ⁵¹

Şüpheli tavırları tepki çeken Zissiadis, olayların üzerinden bir yıl geçmeden vefat etmiştir. Zissiadis'in üzerindeki vekâlet müvekkillerine verilmek istenmişse de göçmenler farklı yerlerde iskân edilmiş olduklarından bulunamamışlar ve devir işlemi gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine Zissiadis'in yardımcısı olan Alfred Glavany, emlak bedellerinin %60'ının kendisine, %40'ının ise emlak sahibine verilmesi karşılığında Dobruca emlakı konusunda vekil olma talebinde bulunmuştur. ⁵² Babıâli, Dobruca'da arazi ve emlakı bulunan göçmenlerin hukukunun muhafazası için Fransa vatandaşı Glavany'ye vekâletname verilebileceğini düşünmekteydi. ⁵³ Kendisine vekâlet konusunda Romanya'daki Osmanlı sefaret ve şehbenderlikleriyle işbirliği içinde olması gerektiği ifade edilmiştir. ⁵⁴ Mayıs 1889'da Dobruca göçmenlerinin terk ettiği arazi bedellerinin alınması için Alfred Glavany'nin vekil olarak tayini kesinleşmiştir. ⁵⁵ Ancak taraflar arasında mukavele imzalanması konusunda görüşmeler devam etmiş ve Babıâli göçmenlere verilecek emlak bedelinin %50'sini istemiştir. ⁵⁶ Alfred Glavany ise en son %42'sini verebileceğini söylemiştir. ⁵⁷

Alfred Glavany 1891 yazında Dobruca Müslümanlarının emlakı konusunda Romanya hükümetiyle görüşmek için Osmanlı Devleti tarafından gönderilen memurlarla çalışmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Babıâli tarafından kendisine verilen %35 hisseyi kabul ettiğini ifade etmiş ⁵⁸ ve taraflar arasında yapılan mukavelename bu şekilde düzeltilmiştir. ⁵⁹ Göçmenlere verilecek hisse oranı %42 olarak kalmış ve geriye kalan %23'lük kısım ise muhtemelen Osmanlı

47 BOA, İ. HR, 411/16, 29 Muharrem 1326 (3 Mart 1908); HR. HMŞ. İŞO, 194/25, 18 Şaban 1326 (15 Eylül 1908).

48 BOA, HR. İD, 95/24, 24 Nisan 1884.

49 BOA, HR. İD, 95/30, 18 Ağustos 1887.

50 BOA, Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT), 1470/74, 4 Rebiülahir 1305 (20 Aralık 1887); Hariciye Nezâreti Siyasi Kalemi (HR. SYS), 1062/1, 27 Aralık 1887.

51 BOA, HR. TO, 41/29, 27 Aralık 1887.

52 BOA, DH. MKT, 1546/95, 18 Muharrem 1306 (20 Eylül 1888).

53 BOA, DH. MKT, 1564/86, 11 Rebiülevvel 1306 (15 Kasım 1888).

54 BOA, DH. MKT, 1586/41, 19 Cemazıyelevvel 1306 (21 Ocak 1889).

55 BOA, DH. MKT, 1623/45, 15 Ramazan 1306 (15 Mayıs 1889).

56 BOA, DH. MKT, 1643/92, 1 Zilhicce 1306 (29 Temmuz 1889); DH. MKT, 1665/30, 13 Safer 1307 (9 Ekim 1889).

57 BOA, DH. MKT, 1672/86, 14 Rebiülevvel 1307 (8 Kasım 1889).

58 BOA, HR. TO, 536/4, 17 Ağustos 1891.

59 BOA, DH. MKT, 1871/92, 20 Safer 1309 (25 Eylül 1891).

Devleti hazinesine aitti.⁶⁰ Ancak ilerleyen zamanlarda mukavelenin Osmanlı tarafından feshedildiği görülmektedir. Çünkü bu sıralarda Osmanlı Devleti ile Romanya arasında bir Ticaret Antlaşması ve Konsolosluk Mukavelesi yapılması gündemdedi. Mukavelenin feshedildiğini duyan Alfred Glavany, kendisiyle bir antlaşma yapıldığını ve 10 yıldır Dobruca emlakıyla uğraştığını, bu doğrultuda çok para sarf ettiğini belirterek zararının karşılanmasını istemekteydi. Bunun için hazırladığı bir protestonameyi Fransa Sefaretine vererek ilgili makamlara nüshalarının gönderilmesini istemiştir.⁶¹ Protestonamenin Babıâli'ye ulaşmasının ardından gerekli istişare yapıldıktan sonra kendisine hukuka uygun şekilde cevap verileceği bildirilmiştir.⁶² Ardından Babıâli hukuk müşavirleri tarafından kendisine ret cevabı iletilmiştir.⁶³

Dobruca emlakı meselesi Romanya ile yapılan Ticaret Antlaşması ve Konsolosluk Mukavelesi görüşmelerinde halledilmeye çalışılmıştır.⁶⁴ Romanya'nın İstanbul Elçisi D. Bratianu, 1894 yılında Dobruca'nın Romanya'ya terkinden evvel köy ve kasabalarında kalan arazi ve emlakın durumu, ahalinin araziyi bedelsiz mi terk ettiği ya da bu kişilerin arazi sahibi olup olmadığının araştırılmasını ve bu konuda nizamname var ise bir nüshasının gönderilmesini talep etmiştir.⁶⁵ Hariciye Nezareti tarafından Arazi Kanunnamesi'nde bu konu hakkında detaylı bilgilerin mevcut olduğu cevabı verilmiştir.⁶⁶ Diğer taraftan işin hızlı bir şekilde halledilebilmesi adına 1897 yılında Muhacirin Komisyonunda Alfred Glavany'nin Dobruca göçmenlerinin emlak sorunları için tekrar vekil olarak tayin edilmesi kararı alınmıştır. Muhtemelen bu kararda konuya vakıf olması etkili olmuştur. Bunun üzerine Alfred Glavany, Romanya ile yapılacak olan Ticaret Antlaşması ile çözülmesi beklenen Dobruca emlakı meselesi konusundaki görüşmelerde yerini almıştır. Ardından göçmenlerin vekaletlerini talep ettiği bir yazıyı İstanbul'a göndermiştir. Ancak Glavany'ye bir telgraf çekilerek emlak sahibi göçmenlerin onayı olmadan devletin bu konuda kendisini yetkilendiremeyeceği belirtilmiştir.⁶⁷

Romanya ile yaşanan Dobruca göçmen emlakı meselesinin ilerleyen yıllarda da çözülemediği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti ve Romanya delegeleri arasında bu konuda görüşmeler devam etmiştir. Romanya tarafından Dobruca'daki Müslüman emlakının zapt edilmesi sebebiyle Osmanlı Devleti, Romanya ile Ticaret Antlaşması'nın yenilenmesi için Dobruca emlakı tazminatının verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ancak daha sonra Romanya ile birkaç defa Ticaret Antlaşması yapılmasına karşın emlak meselesi görüşmelerde dile getirilmemiştir. 1899 yılında iki ülke memurlarından oluşturulan komisyon Hariciye Nezaretinde bir araya gelmiş ve Ticaret Antlaşması ile Konsolosluk Mukavelesi görüşmelerine başlamışlardır. Romanya memurları Dobruca'daki Müslüman emlakı için verilmesi gereken tazminat miktarını Osmanlı memurlarıyla istişare etmişlerdir. Romanya memurları ellerinde tapusu olanlara verilmek üzere bir ücret belirlemişse de Osmanlı memurları bu ücretin daha fazla olmasını istemişlerdi. Asıl önemli olan Müslümanların tapuları Dobruca'da terk etmiş oldukları arazinin miktarına eşit olmayıp pek az kısmını kapsamaktaydı. Çünkü göçmenler acele bir şekilde göç ettiklerinden arazilerine ait tapuların çoğu kaybolmuştur. Göç edenlerin birçoğu da vefat ettiğinden bunların varislerinin bir araya gelerek Hariciye Nezaretinde toplanan komisyona başvuramayacakları düşünülmekteydi. Osmanlı memurları Dobruca'da terk edilen emlak ve arazinin tamamı, göllerdeki balık avlama yerleri ve kıymeti birkaç milyon frankı bulan meşhur Çayca Ormanı için tazminat talep etti. Bu doğrultuda Ticaret Antlaşması ve Konsolosluk Mukavelesi görüşmelerine başlanabileceği ifade edilmiştir.⁶⁸

60 BOA, *DH. MKT*, 1876/18, 8 Rebiülevvel 1309 (12 Ekim 1891); *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 68/49, 4 Cemaziyevvel 1309 (6 Aralık 1891).

61 BOA, *HR. TO*, 536/71, 19 Aralık 1891.

62 BOA, *DH. MKT*, 1907/51 3 Cemaziyelahir 1309 (4 Ocak 1892); *DH. MKT*, 1928/6, 2 Şaban 1309 (2 Mart 1892).

63 BOA, *DH. MKT*, 1932/10, 13 Şaban 1309 (13 Mart 1892).

64 BOA, *HR. İD*, 2096/41, 27 Temmuz 1891; *HR. İD*, 2096/39, 13 Haziran 1891.

65 BOA, *Babıâli Evrak Odası (BEO)*, 511/38307, 7 Cemaziyevvel 1312 (6 Kasım 1894); Sansar, *Bağımsızlıktan Balkan Savaşlarına...*, s. 114.

66 BOA, *BEO*, 519/38901, 22 Cemaziyevvel 1312 (21 Kasım 1894).

67 BOA, *BEO*, 900/67455, 22 Şaban 1314 (26 Ocak 1897).

68 BOA, *Yıldız Perakende Nâme-i Hümayun (Y. PRK. NMH)*, 7/112, 30 Zilhicce 1316 (11 Mayıs 1899).

Berlin Antlaşması gereğince Romanya, Dobruca'daki emlak sahibi Müslümanların zararını ödemeye mecburdu. 3 Haziran 1900'de iki devlet arasında yapılan görüşmeler neticesinde 3 milyon lira civarında bir tazminat bedelinde anlaşılmıştır.⁶⁹ Romanya hükümeti bu tazminatın 10 ay içerisinde ödeneceği sözünü vermiştir. Kaldı ki Romanya ile yapılacak Ticaret Antlaşması'nın imzalanması şartlarından biri de Dobruca emlak meselesinin halledilmesi idi. Bu şart sağlanmadan antlaşmanın yapılmaması gerektiği konusunda fikir birliği vardı.⁷⁰ Daha sonra Osmanlı yönetimi, üzerinde görüşmeler yapılan Ticaret Antlaşması ve Konsolosluk Mukavelesi konusunun Romanya tarafından sürüncemede bırakıldığı yönünde açıklamada bulunmuştur. Bu süreçte Romanya'daki Osmanlı şebkenderlerine birçok sorun çıkarılmıştır. Antlaşma imzalanana kadar Osmanlı şebkenderlerine iyi muamele edilmesinin teminat altına alınması ve Dobruca'da kalan emlakın hukuksuz olarak zapt edilmemesi gibi konuların görüşülmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır.⁷¹ Diğer taraftan Dâhiliye Nazırı Ahmed Refik Paşa, 8 Haziran 1901 tarihli bir yazısında Romanya hükümetinin bu parayı ödemekten kaçındığını dile getirmiş, alınacak olan 1 milyon liranın Osmanlı ekonomisini ne kadar rahatlatacağına dikkat çekmiştir.⁷²

Romanya, yenilenmesini istediği Ticaret Antlaşması için Hariciye Nazırı Mişel Frekidi vasıtasıyla Osmanlı Devleti nezdinde girişimde bulunmuştur. Alfred Glavany, taraflar arasında belirlenen 3 milyon liranın ödenmesi konusunda ayrıntıların görüşülmesini istemekteydi.⁷³ Muhacirin Komisyonu Başkanı Yusuf Ziya Paşa, Glavany ile mukavele imzalamışsa da Meclis-i Vükela bunu kabul etmemiştir. Çünkü mukavelede 2 milyon liranın Osmanlı Devleti'ne, 1 milyon liranın da Glavany'ye verilmesi kararlaştırılmıştı.⁷⁴ Aynı sıralarda yine Ticaret Antlaşması hakkında görüşme yapmak üzere Romanya'dan memurlar gelmiştir. Görüşmede Romanya memurlarının tutumunun Dobruca meselesini bir kenara bırakarak sadece antlaşmayı yapıp gitmek olduğu görülmüştür. Oysa Hariciye Nezaretine Dobruca meselesinin de Ticaret Antlaşması'yla birlikte halledilmesi yönünde kesin emir verilmişti.⁷⁵ Netice itibarıyla Konsolosluk Mukavelesi'nin imzalanması ve Dobruca'daki emlak meselesinin görüşülmesine 28 Ocak 1902 tarihinde başlanarak 27 Ağustos 1902 tarihine kadar çalışmanın sürdürülmesi konusunda antlaşmaya varılmıştır.⁷⁶

Ticaret Antlaşması ilgili görüşmeler tamamlandıktan sonra Konsolosluk Mukavelesi'nin akdi ve Dobruca emlak meselesi halledilecekti. Romanya Hariciye Nezareti, Romanya adına delege olarak Meclis-i Mebusan İkinci Başkanı M. Porombard, eski sefir L.M. Lahovary ve Darülfunun muallimi ve Ayan Meclisi üyesi Mösyö Misir'in 28 Ocak 1902 tarihinde İstanbul'da olmak üzere yola çıkacaklarını bildirmiştir.⁷⁷ Bu delegelere kâtip olarak sefaret ataşesi Mişel B. Boresko görevlendirilmiştir. Konsolosluk Mukavelesi görüşmelerine başlanarak taraflar arasında bir taslak ortaya çıkarılmış, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile yaptığı mukavele dikkate alınarak Romanya murahhaslarıyla konunun müzakere edileceği ifade edilmiştir. Dobruca maddesinin görüşmeye alınacağı ancak özellikle konunun etraflıca araştırılacağı beyan edilmiştir. Bunun için konuyu Arazi Kanunnamesi hükmüne uygun olarak araştırmak üzere Maliye Hukuk Müşaviri Esad Efendi, Ticaret Mahkemesi Başkanı Celal Bey, İstişare Odası İkinci Mümeyyizi Abdurrahim Şadan ve Defter-i Hâkânî Nezaretinden Hacı Faik Bey'den oluşan bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun başkanlığına ise Hasan Fehmi Paşa getirilmiştir. Romanya bir an önce Ticaret Antlaşması'nın Osmanlı tarafından onaylanmasını isterken Osmanlı da Konsolosluk Mukavelesi ile birlikte Dobruca meselesinin halledilmesini istemekteydi.⁷⁸ Bu iki mesele senelerden beri Romanya tarafından sürüncemede

69 BOA, HR. SYS, 2946/18, 17 Şubat 1908.

70 BOA, Yıldız Perakende Hariciye Nezâreti (Y. PRK. HR), 31/2, 8 Rebiülahir 1319 (25 Temmuz 1901); Muâhedeler (MHD), 383, 7 Eylül 1900.

71 BOA, BEO, 1543/115656, 2 Cemaziyelevvel 1318 (28 Ağustos 1900); HR. İD, 2096/62, 28 Ağustos 1900.

72 Yakut, "Osmanlı'nın Sancılı Nüfus Mirası...", s. 700.

73 BOA, HR. SYS, 2946/18, 17 Şubat 1908.

74 BOA, İ. HR, 411/16, 29 Muharrem 1326 (3 Mart 1908); HR. HMŞ. İŞO, 194/25, 18 Şaban 1326 (15 Eylül 1908).

75 BOA, Yıldız Perakende Dâhiliye Nezâreti Maruzâtı (Y. PRK. DH), 11/79, 20 Safer 1319 (8 Haziran 1901).

76 BOA, HR. İD, 2096/69, 12 Ağustos 1901; HR. İD, 2096/70, 12 Ağustos 1901.

77 BOA, HR. İD, 2096/73, 23 Ocak 1902; Y. A. HUS, 424/59, 17 Şevval 1319 (27 Ocak 1902).

78 BOA, Y. A. HUS, 424/93, 26 Şevval 1319 (5 Şubat 1902).

birakılmıştı. Sorunun sona erdirilmesi konusunda Romanya'dan yazılı olarak söz alınmıştır. Ticaret Antlaşması'nın geçerlilik süresi 5 yıl olduğu halde antlaşmaya Dobruca meselesi halledilmezse 2 buçuk yılda feshedilebileceği yönünde özel madde eklenmiştir. Daha önce verilen süre bittiğinden uygun bir zamanda tekrar Dobruca meselesinin görüşülmesi konusunda antlaşmaya varılmıştır.⁷⁹

Dobruca emlak meselesi için Hariciye Nezaretinde oluşturulan komisyon tarafından emlak sahiplerinin bilmesi gereken bilgileri içeren ilannamenin İstanbul ve vilayetlerdeki gazetelerde ilan edilmesi kararı alınmıştır.⁸⁰ Emlak sahipleri arazilerinin araştırılması için komisyona vermeleri gereken senetleri zaman içinde kaybettiğinden kayıtların tekrar çıkarılması ve bu konuda kolaylık sağlanması için Defter-i Hâkânî Nezaretine emir verilmiştir.⁸¹ Arazi kayıtlarının yeniden çıkarılması için verilen arzuhaller işleme koyulmuş ve göçmenlere kayıtların alınması için Defterhaneye gitmeleri gerektiği bildirilmiştir.⁸² Emlak ve arazilerine ait evrakı olan Dobruca göçmenlerinin belgeleri komisyon tarafından incelenerek deftere kaydedilmiş, süreç devam ederken evrakı olmayanların belgeleri ise Defter-i Hâkânî Nezaretinden temin edilmiştir.⁸³ Defterhanede kaydı bulunan tapular 450 bin dönümü bulmuştur. Göçmenler genellikle dönüm başına 1 Osmanlı lirası istemekteydi. Bu meblağ tapularda gösterilen 10 ve 20 kuruşa oranla çok fazlaydı. Bunlar hakkında Romanya'da görülen davalarda Bükreş Sefareti göçmenlerin haklarını gözetmiştir. Göçmenlerin tamamına verilecek miktarın toplamı ise 5 ile 10 milyon frank arasındaydı. Ancak Romanya tarafı 500 bin frank vermek niyetindeydi ve bazı delegeler en fazla 1 milyon frank verilebileceği yönünde görüş beyan etmekteydiler.⁸⁴

Osmanlı Devleti, işin sürüncemede kalmasından dolayı rahatsızdı. Komisyonların bir an önce kurulup faaliyete geçmesi konusunda 1903 yılında tekrar girişimde bulundu. Komisyon göreve başlayacağından emlak sahiplerinin haberdar olması için gazetelere ilan verilmesi yönünde Dâhiliye Nezaretine emir verilmiştir. Maaşı kendileri tarafından karşılanmak üzere Romanya'daki incelemeleri yapacak olan komisyona Defterhane memurlarından birinin gönderilmesi teklifinde bulunulmuştur. Bunun üzerine sürecin düzgün bir şekilde devam etmesi adına şu maddeler üzerinde durulmuştur:

- 1- Karma bir komisyon kurulmasına dair nota yahut protokol imzalanması usulüyle bu meseleye resmî bir şekil verileceği
- 2- Karma komisyonun kararlarının ne kadar müddet zarfında ne suretle ve hangi dilde Romanya hükümetine bildirileceği
- 3- Romanya'da oluşturulacak komisyonun bu kararları ne kadar müddet zarfında inceleyeceği
- 4- Yapılan incelemeler neticesinde Romanya tarafından alınacak kararlar ve emlak sahiplerine teklif edilecek tazminat miktarı Osmanlı tarafından kabul edilmediği takdirde anlaşılabilen konuların ne zaman ne kadar sürede ve ne suretle iki devlet arasında halledileceği
- 5- Romanya'ya gönderilecek olan Defter-i Hâkânî memurunun maaş miktarının bir an önce belirlenmesi

Babîâlî İstişare Odası tarafından kaleme alınan bu maddeler Meclis-i Vükelâda görüşüldükten sonra Romanya hükümetine iletilerek görüşlerinin Osmanlı Hariciye Nezaretine bildirilmesi istenmiştir.⁸⁵ Romanya'daki komisyonun görevine bir an önce başlayabilmesi için Osmanlı Devleti, Romanya'nın istediği Defter-i Hâkânî memuru konusunda gerekli araştırmaları yapmıştır.

79 BOA, *BEO*, 1910/143226, 24 Cemaziyelevvel 1320 (29 Ağustos 1902); *Asır*, Nr: 601, 18 Temmuz 1901, s. 1.

80 BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y. MTV)*, 234/92, 12 Cemaziyelahir 1320 (16 Eylül 1902).

81 BOA, *BEO*, 1979/148387, 20 Şevval 1320 (20 Ocak 1903).

82 BOA, *Hariciye Nezâreti Romanya Muhacirin Evrakı (HR. MHC.02)*, 68/15, 1 Şubat 1318 (14 Şubat 1903).

83 BOA, *HR. MHC.02*, Nr: 68/19, 28 Şubat 1318 (13 Mart 1903).

84 BOA, İ. HR, 411/16, 29 Muharrem 1326 (3 Mart 1908); *HR. HMs. İŞO*, 194/25, 18 Şaban 1326 (15 Eylül 1908).

85 BOA, *MV*, 107/57, 28 Cemaziyelahir 1321 (21 Eylül 1903); *BEO*, 2178/163327, 5 Recep 1321 (27 Eylül 1903); *DH. MKT*, 2602/6, 12 Şaban 1321 (3 Kasım 1903); *Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği (DH. HMs)*, 27/1, 12 Şaban 1321 (3 Kasım 1903).

Bunun üzerine emlak ve arazi işlerinde tecrübeli ve bilgili olan Faik Efendi'nin gönderilmesi kararı alınmıştır. Babiâli Hukuk Müşaviri Hakkı Bey'e Dobruca'dan göç eden Müslümanların sayısı ve nerelerde olduklarına dair araştırma yapması konusunda emir verilmiştir.⁸⁶ 1904 yılında müracaatların artmasından dolayı komisyona Tabiiyet Kalemi Müdür yardımcısı Tefik Bey aza olarak görevlendirildi.⁸⁷ İlerleyen zamanlarda Hariciye Nezaretinde oluşturulan bu özel komisyon, Romanya tarafından el konulan 400 bin dönümden fazla emlak ve arazinin tespiti için müracaat eden göçmenlerin iddialarını resmi evraklarla belgelemeleri konusunda uyarılmıştır.⁸⁸ 1905 yılına gelindiğinde emlak meselesinin hala çözülememiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu işin bir an önce halledilmesi konusunda Bükreş Sefaretine emir veren Osmanlı Devleti konunun iyi bir şekilde sonuçlandırılmasını istemekteydi.⁸⁹

1906 yılında Romanya ile yapılacak olan Konsolosluk Mukavelesi'ni görüşecek olan komisyon, Dobruca emlak komisyonunun tarafsızlık ilkesine aykırı hareket ettiği yönünde görüş bildirmiştir. Dobruca komisyonu ise vatandaşların haklarının güvence altına alınması ve faaliyetlerinin kanunî olduğu yönünde bir açıklama yapmıştır.⁹⁰ Osmanlı topraklarına göç ederek farklı bölgelerde ikamet eden göçmenlerden Dobruca'daki emlaklarında hak iddia edenlerin ellerinde senet olanlar deftere kaydedilmiştir. Senedi olmayanlar ise Defter-i Hâkânî Nezaretinden talepte bulunarak kayıtlarını çıkardıktan sonra komisyona gönderecekti.⁹¹ Kayıtları çıkarılan göçmenlerin bazıları senetlerini almaya gitmemiştir. Defter-i Hâkânî Nezaretine gitmeyenlerin senetlerinin komisyona gönderilmesi bildirilmiştir.⁹² Netice itibarıyla komisyona göçmenler tarafından 2.611 adet dilekçe verilmiştir. Bu dilekçelerdeki arazilerin toplamı 504.046 dönüm olup, 2.363.261 kuruş kıymetindedir.⁹³

Alfred Glavany, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra Dobruca'yı terk eden Müslümanlara ait arazi ve emlakın 400 bin dönüm kadarı ile Çayca Ormanı'nı sahiplerinden satın almıştır. Geriye kalan arazi ve emlak ise Romanya tarafından zapt edilmiştir. Daha önce göçmenlerin hak ve hukuklarını korumak adına Romanya'ya gitmiş olan Glavany bu görevden ayrıldıktan sonra yerine gelen kişinin bu görevi yürütemediğini ifade etmiştir. Romanya ile yapılan Ticaret Antlaşması neticesinde iki ülke arasında bir uzlaşma sağlanmıştır. Romanya hükümeti tapu senetlerini kaybetmemiş olan göçmenlerin tapularının toplanıp bunlara cüzi bir miktar bedel verilmesini teklif etmiştir. Ancak Osmanlı hükümeti, göçmenlerin hepsinin emlak ve arazi kaydı olduğunu belirterek bu teklifi uygun bulmadı. Alfred Glavany, kendisine verilecek olan hissenin bir bölümünü hayır olarak demir yoluna hibe edeceğini beyan etmiştir.⁹⁴ Evrakı kayıp olan göçmenlerin tapu kayıtlarını çıkarmak üzere oluşturulan komisyona Babiâli Hukuk Müşaviri yardımcılardan Cafer Bey atanmıştır. Komisyonda farklı vilayetlerde ikamet eden 1.200 civarında göçmenin tapu kaydı müracaatına bakılacaktı.⁹⁵ Tapu kaydı çıkarılacak olan göçmenlerin 10 para kayıt harcı vermesi gerekmekteydi.⁹⁶ Kendilerine ayrıca Pul resmi de verecekleri hatırlatılmıştır.⁹⁷

Romanya ile imzalanan Ticaret Antlaşması'nın süresi Haziran 1907'de biteceğinden yapılacak olan yeni görüşmelerde Romanya delegeleri, her defasında olduğu gibi Konsolosluk Mukavelesi ve Dobruca meselesinin de neticelendirileceği sözünü vermiştir. Evvelki senelerde yapılan görüşmelerde 2 buçuk sene zarfında bu konular görüşülmediği takdirde Osmanlı Devleti'ne antlaşmayı feshetme

86 BOA, HR. SYS, 2946/18, 17 Şubat 1908; BEO, 2178/163327, 5 Recep 1321 (27 Eylül 1903).

87 BOA, BEO, 2322/174124, 14 Safer 1322 (30 Nisan 1904).

88 BOA, HR. MHC.02, 74/9, 28 Eylül 1320 (11 Ekim 1904).

89 BOA, BEO, 2497/187235, 26 Zilkade 1322 (1 Şubat 1905).

90 BOA, HR. MHC.02, 74/28, 28 Şubat 1321 (13 Mart 1906).

91 BOA, BEO, 2801/210038, 15 Safer 1324 (10 Nisan 1906).

92 BOA, DH. MKT, 1068/57, 20 Safer 1324 (15 Nisan 1905).

93 BOA, HR. MHC.02, 74/32, 5 Nisan 1322 (18 Nisan 1906).

94 BOA, Yıldız Esas Kâmil Paşa Evrakı (Y. EE. KP), 42/4164, 11 Rebiülevvel 1324 (5 Mayıs 1906); Yıldız Perakende Arzuhâl ve Journaller Kataloğu (Y. PRK. AZJ), 54/14, 11 Rebiülevvel 1326 (13 Nisan 1908).

95 BOA, BEO, 2848/213589, 19 Rebiülahir 1324 (12 Haziran 1906).

96 BOA, BEO, 2892/216873, 27 Cemaziyelahir 1324 (18 Ağustos 1906); BEO, 3021/226563, 14 Safer 1325 (29 Mart 1907).

97 BOA, Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM), 529/65, 21 Şaban 1324 (10 Ekim 1906).

yetkisi verilmiştir. Bundan 2 yıl önce aynı konu üzerinde Romanya delegeleriyle İstanbul'da görüşmeler yapılmış, ancak Romanya delegeleri sonuç elde edemediği İstanbul'dan ayrılmıştı. İşin böyle pürüzlü olmasından dolayı da oluşturulan komisyon görevini yerine getirememiştir. 2 buçuk senelik fesih yetkisi dolmasına karşın Osmanlı Devleti antlaşmayı feshetmemiştir. Buna karşın Romanya nezdindeki diplomatik teşebbüsleri sonuçsuz kalmış, cevap dahi alamamıştır. Tüm bu yaşananlardan sonra Ticaret Antlaşması'nın süresinin bitmesi üzerine Romanya hükümetine bu iki mesele halledilmeden antlaşmanın yenilenmeyeceği bildirilmiştir.⁹⁸

Romanya ile Osmanlı Devleti arasında Dobruca meselesi üzerine yapılan görüşmeler neticesinde Romanya delegeleri haklarından yararlanamayan göçmenler için 1 milyon franka kadar ödeme yapılabileceğini ifade etmişlerdir. Ancak bu yola başvurulmamış ya Lahey Mahkemesi'ne gidilmesi ya da iki devlet arasında uyuşma sağlanması gibi maddeler üzerinde durulmuştur. Lahey Mahkemesi'ne gidilirse iki devlet arasında bir karar mukavelesi yapılacaktır. Mesele ikinci madde üzerinden çözülecekse tazminat istemeyen emlak sahipleri Romanya'daki mahkemelere başvurarak haklarını arayacaklardır. Konu müzakere edildikten sonra Lahey Mahkemesine gidilmesi uygun görülmemiştir. Romanya delegelerinin 1 milyon frank teklifi az bulunarak, göçmenlere arazi ve emlak kıymetlerinin adil bir şekilde taksim edilmesi hususu, Romanya'dan alınması gereken paranın miktarı komisyon ve Romanya delegeleriyle istişare edilmiştir. Konu üzerinde bir antlaşma sağlanamazsa mesele çözüme kavuşuncaya kadar Ticaret Antlaşması ile Konsolosluk Mukavelesi'nin erteleneceği ve Avrupa'dan güvenilir bir hukukçunun her iki taraf için vereceği kararın uygulanacağı ifade edilmiştir.⁹⁹ Bunun üzerine Romanya sefiri, Romanya'nın Dobruca Müslümanlarına vereceği tazminat miktarının kendilerine bildirilmesini istemiştir. Bükreş sefiri İstanbul'a çok yüksek bir ücretin Romanya parlamentosundan geçmeyeceğini ancak makul bir fiyatın toptan verilmesi yönünde eğilim olduğunu bildirmiştir. Hariciye Nazırı Tevfik Paşa meselenin diplomasi yoluyla çözülmesi için Bükreş Sefaretine emir vermiştir. Ayrıca Romanya'nın vereceği miktarın 5 milyon frank olması gerektiği ve yeni Ticaret Antlaşması ve Konsolosluk Mukavelesi'nin onaylanmasının Dobruca işinin halledilmesine bağlı olduğu hususlarına dikkat çekmiştir. Ticaretin kesintiye uğramaması için antlaşma süresi son defa olarak 3 ay uzatılmıştır.¹⁰⁰ Ancak Romanya 500 bin frank verebileceğini ifade ederken, Osmanlı Devleti emlakın değerinin 20 milyon frank civarında olduğunda ısrar etmiştir. 500 bin frankın kabul edilemeyeceği ve bu mesele halledilene kadar da Ticaret Antlaşması ile Konsolosluk Mukavelesi'nin erteleneceği Romanya tarafına bildirilmiştir.¹⁰¹

17 Şubat 1908 tarihinde Bükreş sefiri, İstanbul'a bir telgraf çekerek Romanya Hariciye nazırının muallâkta kalan bu meselesinin çözülmesini istediğini bildirmiştir. Ayrıca Romanya Hariciye nazırının Dobruca emlakı için mecliste teklif ettiği miktarın şiddetli tartışmalara yol açtığını ifade etmiştir. Bahsi geçen tazminat miktarını Romanya Kralı'nın nüfuzunu kullanarak kabul ettirmiştir. Romanya Kralı, Osmanlı ile olan ilişkilerinin gelecekte iki ülke yararına olacak şekilde devam etmesini ve samimi dostluk kurulması için bu meselenin bir an önce çözülmesi arzusunda olduğunu ifade etmiştir. Bükreş sefiri Romanya Kralı ve Hariciye nazırının tazminat meselesinin çözümü konusunda samimi oldukları ancak parlamentodaki diğer kişilerin buna yanaşmadığı kanaatindeydi.¹⁰² Diğer taraftan Romanya sefiri 1908 yılı ortalarında daha önce Romanya murahhaslarıyla görüşülerek hazırlanan Konsolosluk Mukavelesi'nin bazı maddelerinde değişiklik talep etmiştir. Osmanlı memurları ise bu maddelerde bir sorun göremediklerini, değişiklik isteniliyorsa Dobruca meselesi gibi muallâkta kalan sorunların hallinden sonra olabileceğini, o zamana kadar ise eski usulün devam edeceğini bildirmiştir.¹⁰³

98 BOA, *MV*, 116/16, 16 Rebiülahir 1325 (29 Mayıs 1907).

99 BOA, *MV*, 117/17, 14 Şaban 1325 (22 Eylül 1907); *BEO*, 3154/236526, 20 Şaban 1325 (28 Eylül 1907); *BEO*, 3163/237160, 29 Şaban 1325 (7 Ekim 1907); *HR. TH*, 362/67, 17 Nisan 1324 (30 Nisan 1908); Yakut, "Osmanlı'nın Sancılı Nüfus Mirası...", s. 700.

100 BOA, *BEO*, 3192/239326, 19 Şevval 1325 (25 Kasım 1907); *BEO*, 3227/241986, 5 Zilhicce 1325 (9 Ocak 1908).

101 BOA, *Yıldız Perakende Başkıtabet Dairesi Evrakı (Y. PRK. BŞK)*, 78/6, 15 Zilhicce 1325 (19 Ocak 1908); *Y. A. HUS*, 518/20, 6 Muharrem 1326 (9 Şubat 1908); *BEO*, 3304/247736, 29 Rebiülevvel 1326 (1 Mayıs 1908); *İ. HR*, 411/16, 29 Muharrem 1326 (3 Mart 1908); *HR. HMF. İŞO*, 194/25, 18 Şaban 1326 (15 Eylül 1908).

102 BOA, *HR. İD*, 2096/87, 17 Şubat 1908.

103 BOA, *İ. HR*, 414/6, 13 Cemaziyelahir 1326 (13 Temmuz 1908).

Osmanlı Devleti ile Romanya arasında 1886, 1906 ve 1907 yıllarında Ticaret Antlaşması ve Konsolosluk Mukavelesi için üç ayrı komisyon kurulmasına rağmen, Romanya işi sürüncemede bırakarak emlak konusunda uzlaşmaya yanaşmamıştır. Romanya tarafı sürekli Dobruca Müslümanlarının terk etmiş oldukları emlaklarının bedelinin ödenmesi konusunun gündeme gelmesini önlemeyi amaçlamıştır.¹⁰⁴ Bundan dolayı da Dobruca emlak sorununu halletmek için kurulan komisyon, bir türlü vazifeye başlayamamıştır. Osmanlı'nın çeşitli vilayetlerinde bulunan göçmenlerin hakları ziyan olmuş ve mağdur olmuşlardır. II. Abdülhamid döneminde Romanya ile Ticaret Antlaşması yapılmış ve Romanya antlaşma gereğince emlaklar için tazminat vereceği sözünü vermiştir. Ancak Dobruca'da emlak ve arazisi olan tüm göçmenlerin tapu kayıtları çıkarılarak kendilerine verildiği halde bir sonuca varılamamıştır. 1909 senesine gelindiğinde mesele hala gündemde olup göçmenler arazilerinin tespitine yönelik dilekçeler vermeye devam etmektedir.¹⁰⁵ II. Abdülhamid döneminde uzun görüşmelere neden olan Ticaret Antlaşması, Sultan V. Mehmed Reşad'ın önüne gelmiştir. Ancak Sultan V. Mehmed Reşad da Dobruca emlak meselesi halledilene kadar antlaşmanın imzalanmayacağını bildirmiştir.¹⁰⁶

II. Abdülhamid zamanında olduğu gibi II. Meşrutiyet döneminde de emlak meselesi hakkında Romanya ile diplomatik müzakereler devam etmiştir. I. Cihan Harbi öncesinde ve sonrasında gerçekleştirilen görüşmelerden bir netice elde edilememiştir.¹⁰⁷ Emlak meselesi çözülememişken 1920'li yılların başında çıkarılan istimlak kanunlarıyla birlikte bölgede yaşayan birçok Müslüman topraklarını bırakmak zorunda kaldı. Daha sonra Romanya hükümeti, istimlak edilen yerlere Makedonyalı Ulahların yerleştirilmesi kararını aldı.¹⁰⁸ Tüm bu sorunlar devam ederken emlak meselesi Osmanlı döneminde bir çözüme kavuşturulamamıştır. Çünkü Cumhuriyet döneminde Dobruca emlakı meselesinin halledilmesi için birtakım çalışmaların ve müzakerelerin yürütüldüğü arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ Ancak meselenin bu dönemde de uzun yıllar sürüncemede kaldığı görülmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti toprak kaybetmeye başladığından beri göç ve göçmenler meselesi diplomatik müzakerelerin konusu olmuştur. XIX. yüzyılda milliyetçilik akımının etkisiyle özellikle Balkanlarda yaşanan toprak kayıpları göç hareketinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca bağımsızlıklarını kazanan ülkelerde kalan Müslümanlar çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti bu durumu önlemek adına çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Sadece kendi yerlerinde kalanlar değil göçüp gidenler de çeşitli sıkıntılar yaşamaktaydı. Özellikle geride bıraktıkları emlak ve arazileri konusunda yoğun bir diplomatik süreç yaşanmıştır.

Romanya hükümeti göçmen emlakı konusunda meselenin halledilmemesi yönünde bir siyaset izlemiştir. Ancak Osmanlı tarafı arazileri ederi üzerinden satmak niyetindeyken Romanya tarafı cüzi bir miktarla konuyu kapatmaya çalışmıştır. Bu durumda diplomatik temaslar sonuç vermemiştir. Zaman zaman mutabakata varılsa da kararların yürütülmesi kısmına bir türlü gelinememiştir. Osmanlı yönetimi Avrupa devletlerinin imparatorluğun her yerindeki hadiselerden dolayı baskısını hissettiği yıllarda göçmen emlakı konusunda yine de elinden gelen mücadeleyi vermiştir. Romanya'nın talep ettiği Ticaret Antlaşması'nın Dobruca emlakı meselesi halledilmediği sürece imzalanmayacağı Sultan II. Abdülhamid döneminde şart koşulmuştur. Süreç sürüncemede devam ederken taviz veren taraf diğer konularda olduğu gibi Osmanlı Devleti olmuştur. Bunun da Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada diplomatik destek bulamayışı ve ülkenin içinde bulunduğu

104 Bedir, "Osmanlı İmparatorluğu'yla İlişkileri Bağlamında...", s. 68.

105 BOA, HR. HMŞ. İŞO, 195/28, 16 Safer 1327 (9 Mart 1909).

106 BOA, MV, 134/23, 8 Zilkade 1327 (21 Kasım 1909).

107 Altuğ Altuğ, *93 Harbi Sonrası Göçe Zorlanan Dobruca Müslümanlarının Emlakı Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2024, s. 103; Yasemin Demir, *Dobruca Meselesi (1878-1913)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2023, s. 65.

108 Önder Duman, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)", *Bilig*, Sayı 45, Bahar 2008, s. 26-27.

109 BOA, *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM)*, 15/2, 19 Eylül 1925; *HR. İM*, 182/6, 1 Nisan 1926.

zor durumdan kaynaklandığı söylenebilir. Netice itibariyle Sultan II. Abdülhamid döneminde Dobruca emlakı meselesi halledilememiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise müzakereler devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin zor dönemlerinde bile konu hakkında birtakım faaliyetler yürütülmüşse de çözülememiştir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren hem Dobruca emlakı hem de o bölgeden gelen göçmenlerle yakından ilgilenilmiştir. Buna rağmen Dobruca emlakı meselesi bu dönemde de uzun yıllar gündemde kalmıştır.

Kaynakça

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO)
 Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ)
 Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT)
 Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Odası (HR. HMŞ. İŞO)
 Hariciye Nezâreti İdare (HR. İD)
 Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM)
 Hariciye Nezâreti Romanya Muhacirin Evrakı (HR. MHC.02)
 Hariciye Nezâreti Siyasi Kalemi (HR. SYS)
 Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası (HR. TH)
 Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR. TO)
 İrade Hariciye (İ. HR)
 Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)
 Muâhedeler (MHD)
 Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM)
 Yıldız Esas Kâmil Paşa Evrakı (Y. EE. KP)
 Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y. MTV)
 Yıldız Perakende Arzuhâl ve Jurnaller Kataloğu (Y. PRK. AZJ)
 Yıldız Perakende Başkitâbet Dairesi Evrakı (Y. PRK. BŞK)
 Yıldız Perakende Dâhiliye Nezâreti Maruzâtı (Y. PRK. DH)
 Yıldız Perakende Elçilik-Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y. PRK. EŞA)
 Yıldız Perakende Hariciye Nezâreti (Y. PRK. HR)
 Yıldız Perakende Nâme-i Hümayun (Y. PRK. NMH)
 Yıldız Sadaret Hususi (Y. A. HUS)

2. Süreli Yayınlar

- Asır
 Tercüman-ı Hakikat
 Vakıf

3. Kitap, Makale ve Tezler

- ABDULA, İrsel, *Türkiye-Romanya Arasında Göç ve Göçmen Meselesi (1878-1940)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler 1783-1922”, *Toplum ve Bilim*, S. 80, Bahar 1999, s. 144-170.
- ALTUĞ, Altuğ, *93 Harbi Sonrası Göçe Zorlanan Dobruca Müslümanlarının Emlakı Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2024.
- AYDIN, Mahir, “Doksanüç Savaşı Sonrasında Balkanlar”, *Balkanlar ve Göç*, Bursa Kültür A. Ş. Yayınları, Bursa 2013, s. 125-133.
- BEDİR, Ömer, “Osmanlı İmparatorluğu’yla İlişkileri Bağlamında Voyvodalıklardan Modern Romanya’ya Osmanlı-Romanya Diplomatik İlişkileri”, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5/2, 2020, s. 56-72.
- BOSTAN, Zeynep, *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri: II. Abdülhamid Döneminde Diplomasi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021.
- DEMİR, Yasemin, *Dobruca Meselesi (1878-1913)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2023.
- DUMAN, Önder, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, *Bilig*, Sayı 45, Bahar 2008, s. 23-44.
- EREN, Ahmet Cevat, *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu*, Çıkarılan Tüzükler, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.
- ERKAN, Süleyman, “XIX Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti’nin Göçmenleri İskan Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 612-631.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, “Negotiations and Agreements for Population Transfers in the Balkans from the Beginning of the 19th Century until the Balkan Wars of 1912-1913”, *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year 1, Issue 1, Sonbahar 2018, s. 31-75.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 1/1, 2012 s. 1-10.
- İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
- İSMAİL, Nilgün, “Some Aspects of Social and Economic Life of Turkish Community Northern Dobruja During Abdulhamid II”, *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Sosyo-Ekonomik Hayat-Eğitim)*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 149-156.
- KARASU, Cezmi, “Bağımsızlıktan I. Dünya Savaşına Romanya”, *Balkanlar El Kitabı*, C. 1, Karam&Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 515-527.
- KARPAT, Kemal H., “Balkanlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 5, İstanbul 1992, s. 25-32.
- KARPAT, Kemal H., “Dobruca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 9, İstanbul 1994, s. 482-486.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Modernleşmesi (Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus)*, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2019.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev. Bahar Tırnakçı, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- KÖKSAL, Osman, "Elçiye Zeval Olmaz: Osmanlı Devleti'nin Romanya'da Diplomatik Misyona Tesisi ve Örgütü (1878-1900)", *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 81-95.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, İş Bankası Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2008.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babıâli Kültür Yayıncılık, İstanbul 2009.
- POPOVIÇ, Aleksandre, *Balkanlarda İslam*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- SANSAR, Mehmet Fatih, *Bağımsızlıktan Balkan Savaşlarına Osmanlı-Romanya İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2020.
- SAVA, Cecilia Alina and Mihaela Mehedinti, "The Evolution of the Political and Diplomatic Relations Between Romania and the Ottoman Empire (1878-1912)", in *Le Guerre Balcaniche e la fine del "Secolo Lungo" Atti del convegno di Târgu Mureş (19-20 luglio 2012)*, Ed. Motta, Roma: Edizioni Nuova Cultura, 2013, s. 79-102.
- SERBESTOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- ÜLKÜSAL, Müstecib, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1986.
- YAKUT, Kemal, "Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğu'na Göçleri (1783-1922)", *Türkiye'nin Göç Tarihi (14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 121-132.
- YAKUT, Kemal, "Osmanlı'nın Sancılı Nüfus Mirası: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Romanya'dan Türkiye'ye Gelen Türk Göçmenleri", *Balkanlarda İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 2011, s. 695-714.

Extended Abstract

Romania gained independence with the Treaty of Berlin Ottoman-Russo War of 1877-1878. Both during and after the war, there were immigrants, especially from the Dobruja region of Romania. The Ottoman Empire appointed an ambassador to Bucharest in order to protect the rights and laws of the Muslims living in the region. The Ottoman government tried monitor and evaluate the issues of Muslims through the appointed ambassadors and consuls. Although the Romanian government has made statements that the Muslims in Dobruja will continue their lives in a comfortable manner, it is known that they have some problems. There were various issues such as citizenship, military service and property. The Romanian government replaced the immigrants with Romanians.

After the signing of the Treaty of Berlin, the north of Dobruja was left to Romania and the south to Bulgaria. Bulgaria had an autonomous status under the Ottoman Empire. As Romania gained the status of an independent state, the number of immigrants from the Muslim-dominated Dobruja region was considerable. The immigrants then either travelled to Romania or applied to the Ministry of Foreign Affairs to claim their rights to the property they had left in Romania. Those who went to Romania were subjected to various difficulties and some of them had to sell their real estates at cheap prices. In order to handle the affairs of those who applied to the Ministry of Foreign Affairs, the appointment of a deputy was brought to the agenda. As a result, a person named Alfred Glavany was appointed as a proxy to follow up the immigrant real estate problem and to carry out the process with Romania.

It is observed that the Ottoman Empire concluded that two states should congregate and resolve the matter in a joint decision. Because Alfred Glavany, who had previously been appointed as deputy for this task, was dismissed. Although his experience was sometimes utilised, the process was decided to be settled in the negotiations on the Trade agreement and the consular cooperation to be held between the states. In this direction, various commissions were established and mutual promises were made. However, since the Romanian government intended to close the real estate problem in a frugal manner, the issue seems subsisted. The Ottoman Empire, however, tried to settle the issue through diplomatic approach, as it demanded a sum of money close to the real value of the immigrant real estate. However, the negotiations for the treaty did not yield any result that would conclusively resolve the Dobruja issue. Therefore, towards the end of the reign of Sultan Abdulhamid II, when the issue was still unresolved, it was announced that the Trade agreement would not be renewed until the property issue were resolved. Despite all these attempts, the issue could not be resolved during the reign of Sultan Abdulhamid II. When the Romanian Trade agreement came to Sultan Resad during the Second Constitutional Monarchy period, he stated that he would not sign it until the Dobruja real estate issue was settled. Since the Dobruja issue could not be resolved, it remained on the agenda of the Ottoman Empire for many years. In fact, the reasons why the issue could not be resolved should be evaluated by taking into account the conditions and other problems of that period. Although they were dealing with several diplomatic issues in the international arena at this period, they persevered on the issue of immigrant real estate.

This study deals with the real estate issue of the immigrants who had to leave the Dobruja region during the Ottoman-Russo War of 1877-1878 or afterwards due to various pressures. The aim is to reveal how the diplomatic process between the Ottoman Empire and Romania on the property issues in Dobruja region during the reign of Sultan Abdulhamid II dragged on. The main sources of the study are Ottoman archive documents as well as newspaper reports of the period.

Yazar Adı-Soyadı ----- Author Name-Surname	Ahmet YADİ
Yazar Katkı Oranı ----- Author Contribution Percentage	Eşit Equal
Makale Adı ----- Article Name	II. Abdülhamid Döneminde Dobruca Göçmenlerinin Emlakı Meselesi The Issue of the Property of Dobruja Immigrants in the Period of Abdulhamid II.
Geliş - Kabul Tarihi ----- Received-Accepted Date	05 Kasım 2024 - 12 Aralık 2024 05 November 2024 - 12 December 2024
Hakem Sayısı ----- Reviewers	Ön İnceleme: Beş iç hakem (Editör, Yayın Kurulu, Alan Editörü, Türkçe ve İngilizce Dil Editörleri) İçerik İnceleme: İki dış hakem Preview: Five internal reviewer (Editor, Editorial Board, Field Editor, Turkish and English Language Editors) Content Review: Two external reviewer.
Etik ----- Ethic	Bu çalışmada etik ilkelere uyulmuştur. Ethical principles were followed in this study.
Benzerlik Taraması ----- Plagiarism Checks	Yapıldı - iThenticate Done - iThenticate
Çıkar Çatışması ----- Conflict of Interest	Çıkar çatışması yoktur. There is no conflict of interest.
Finansman ----- Grant Support	Herhangi maddi bir destek alınmamıştır. No financial support was received.
Etik Beyan ----- Ethical Statement	Bu çalışma; Ahmet Yadi, <i>II. Abdülhamid Döneminde Balkanlarda Diplomasi ve Göç</i> , Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2022 isimli doktora tezinden türetilmiştir. This article was based on doctoral thesis Ahmet Yadi, <i>II. Abdülhamid Döneminde Balkanlarda Diplomasi ve Göç</i> , Ondokuz Mayıs University Postgraduate Education Institute, Samsun 2022.
Etik Kurul İzni ----- Ethics Committee Approval	
Telif Hakkı ----- Copyright	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Authors retain the copyright of their article.